Богдан Ажнюк

АНГЛІЙСЬКІ ІМЕНА УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ. І

Нинішній різнобій у принципах і практиці відтворення англійських імен має низку об'єктивних і суб'єктивних причин. Серед них важливу роль відіграє часткова українсько-англійська двомовність певних соціальних прошарків (працівників ЗМІ, зокрема електронних ЗМІ, офісних працівників, підлітків), що справляють відчутний вплив на усну писемну мовну практику.

Явища глобалізації і боротьба за панування в інформаційному просторі також накладають свій відбиток на міжмовні перетворення. Це видно на прикладі програм дистанційного навчання, газетно-журнальних видань, аудіо-, відео- та книж-

кової продукції, комп'ютерних ігор, концертної діяльності естрадних виконавців тощо.

Із суб'єктивних причин варто згадати принаймні дві: 1) відсутність правописної дисципліни, що виявляється в застосуванні відомчих та індивідуальних правописно-орфоепічних «стандартів»; 2) відсутність Національної комісії з питань правопису та відсутність ефективного механізму впровадження правописних норм у практику. Низка питань, пов'язаних з відтворенням власних імен, отримала неповне чи суперечливе висвітлення в чинному правописі. На деякі запитання, що виникають у перекладача-практика, правопис взагалі не дає відповіді. Спробуємо, принаймні частково, заповнити ці прогалини.

Насамперед відзначимо деякі особливості структури англійського імені. Зазвичай воно складається з особового імені, що має в англійській термінології декілька рівнозначних назв (first name, given name, Christian name) та прізвища (last name, surname, family name). До складу повного імені може також входити так зване «середнє ім'я» (middle name). Його наявність чи відсутність залежить насамперед від родинної традиції носія імені, а також від моди, яка нерідко впливає на вибір імені батьками при реєстрації новонародженого. Як зазначає Д. Крістал, в американській ономастичній традиції середнє ім'я здебільшого набуває вигляду абревіатури, що може бути самодостатнім компонентом і представляти не одне, а декілька імен, які чимось близькі чи подобаються батькам дитини. Таким чином, середнє ім'я фактично перетворюється в «середній ініціал», іноді цілком позбавлений ономастичного чи лексичного наповнення.

Мода на імена має в Новому світі свою специфіку. Навіть особове ім'я в деяких випадках може складатися з окремих літер чи однієї літери і бути за зовнішніми ознаками схожим на ініціал. Характерним прикладом є скандально відомий O. J. Simpson, гравець американського футболу і спортивний коментатор, заарештований за звинуваченнями в убивстві в 1994 р. Літери O, J є композитним особовим іменем, формою як офіційного, так і неофіційного звертання до носія імені. Як це не парадоксально, в структурі цього імені середній ініціал

відсутній, хоча за зовнішніми ознаками літера J може помилково сприйматися саме як такий структурний елемент. Для перекладу це має велике значення, оскільки способи передачі зазначених структурних елементів різні: особове ім'я і середнє ім'я здебільшого транскрибуються чи транслітеруються, а середній ініціал передається в ініціальній формі.

Особливу увагу при перекладі слід звернути на незбіги послідовності компонентів імені: в українській мові, зокрема в офіційно-діловому стилі, на першому місці часто перебуває прізвище, тоді як в англійському тексті першим завжди є особове ім'я. Деколи ігнорування цієї обставини призводить до хибної ідентифікації особи. Так американський колега одного з українських мовознавців, помилково сприйнявши ім'я по батькові за прізвище (last name), розпочав свій лист такими словами: *Dear Mr. Hryhorovych* (*шановний пане Григорович*).

Дуже поширеним є тип прізвищ (шотландського походження), що починаються компонентом **Mac-**, **Mc-**; він має в англійській орфографічній практиці кілька варіантів написання при тотожній вимові зазначеного компонента:

• *Paul McCartney* [mə'kɑ:tni], *William McKinley* [mə'kinli], *Carson McCullers* [mə'kaləz], *Douglas MacArthur* [mə'kɑ:θə];

• *Archibald MacLeish* [mə'kli:š], *Shirley MacLaine* [mə'klein], *Edward Alexander MacDowell* [mə'kdauəl];

• *Mackenzie, Harold Macmillan, Macleod, Mackinder*.

В українському перекладі практикуються два способи відтворення таких імен:

• дефісний: *William McKinley — Вільям Мак-Кінлі* (Універсальний словник-енциклопедія. — К., 2006. — С. 758; далі — УСЕ), *Shirley MacLaine* [mə'klein] — *Шерлі Мак-Лейн, Carson McCullers* [mə'kaləz] — *Карсон Мак-Каллерс*;

• бездефісний: *Paul McCartney* [mə'kɑ:tni] — *Пол Маккартні* (УСЕ, 578), *Joseph Raymond McCarthy* [mə'kɑ:θi] — *Джозеф Реймонд Маккарті* (УСЕ, 578), *Edward McCracken — Едвард Маккракен* (УСЕ, 758), *R. McNamara — Р. Макнамара, J.J.R. Macleod* [mə'klaud] — *Джон Джеймс Рікард Маклеод* (УСЕ, 578), *Mackinder — Макіндер* (УСЕ, 577).

Характерною особливістю англомовного ономастикону, насамперед американського, є практика вживання гіпокористич-

них форм, зокрема усічених варіантів імен: *Al, Dan, Ed, Nick* тощо. В окремих випадках така форма може представляти усічені варіанти різних імен. Зокрема, в імені *Al Gore* (колишній віце-президент США) вона представляє *Albert*, в імені кіноактора *Pacino Al* — форму *Alfredo*, в імені відомого гангстера *Al Capone* — форму *Alphonse*. Хоча в усіх наведених вище випадках повні форми українських відповідників англійських імен починаються на *А* (*Альберт, Альфредо, Альфонсо*), практика перекладу передає ці усічені імена по-різному: *Аль Пачіно, Аль Капоне* (УСЕ, 952), але *Ел Гор* (*Ґор*).

Зазначимо принагідно, що чинний правопис спеціально не регламентує правил відмінювання таких імен. Як показує практика, палаталізовані форми залишаються невідмінюваними, напр.: ... *незадоволений зірками Робертом Де Ніро,* ***Аль*** *Пачіно і Джеком Ніколсоном* (Оглядач, 09.10.2007), а форма *Ел* відмінюється: *Заява в Куала-Лумпурі — перший пробний камінь американської дипломатії XXI століття, дипломатії* ***Ела*** *Гора* (День, 18.11.1998).

У нинішній практиці перекладу можна виділити такі основні способи передачі власних імен: транскрипція, транслітерація, використання традиційного ономастичного відповідника, калькування чи часткове калькування, «нульовий» переклад.

Практична транскрипція, на відміну від фонетичної, що застосовується для спеціальних лінгвістичних потреб і включає низку специфічних графем з надлітерними позначками тощо, використовує тільки ті знаки, які наявні в системі письма мови перекладу. Вона передбачає фонетичну імітацію оригінального імені засобами цільової мови. Оскільки фонологічні системи мов різні, то може йтися тільки про максимально наближене, а не цілковите відтворення того фонетичного образу імені, який воно має в оригіналі. Транскрипція в кількісному відношенні значно переважає всі інші способи відтворення власних імен. У деяких випадках при неможливості відтворення англійської фонеми прямим українським аналогом використовується як допоміжний засіб опора на графіку, тобто комбінований транскрипційно-транслітераційний підхід.

Транслітерація — це політерне відтворення засобами цільової мови орфографічної форми назви. Вона не передбачає

цілковитої співвідносності звучання в оригіналі й перекладі. Хрестоматійними прикладами транслітерації є *Лінкольн* (*Lincoln*), що насправді вимовляється ['liŋkən], *Ловелас* (*Lovelace*) — герой роману Самюеля Річардсона, вимовляється ['l^vleis], *Холмс* (*Holmes*), що вимовляється ['houmz], *Ватт* (*Watt*) вимовляється ['wot] і т. ін. Здебільшого транслітеровані форми — це релікти минулого. Сьогодні транслітерація менш поширена як самостійний перекладацький прийом, проте її елементи інколи використовуються разом із транскрипцією як допоміжний засіб, зокрема щодо передачі приголосних, наявних у графічній формі слова, але не озвучуваних при вимові, а також фонем, що не мають прямих аналогів в українській мові: *Beck**h**am* ['bekəm] — *Бекхем, Sotheby* ['soðbi] — *Со**м**бі, Ernest* ['ə:nist] — *Е**р**нест, Bird* ['bə:d] — *Бе**р**д, Thatcher* ['θæchə] — *Тетчер* тощо. Нерідко транслітерацією передаються продуктивні ономастичні афікси та афіксоїди. Зокрема в префіксоїді **Mac-** (**Mc-**) складотворча голосна фонема редукована до [ə] і мала б за транскрипційним наближенням передаватися через **e**. Проте традиційно використовується транслітераційний підхід, завдяки чому цей елемент імені послідовно передається у вигляді **Мак-**: *Маккарті, Мак-Кінлі, Макдональдс* тощо. У деяких виданнях транскрибовані форми імен починають конкурувати з традиційними транслітерованими іменами, напр.: *Анна Булін* (*Anna Boleyn*, невірна форма *Болейн*), *королева Англії, друга дружина Генріха VIII* (УСЕ, 62).

Традиційний ономастичний відповідник — це ім'я (найчастіше особове) з ономастичної системи цільової мови, що використовується як еквівалент англійського імені в перекладі. Як правило, ці імена етимологічно співвідносні. Значного поширення набуло використання традиційних відповідників при відтворенні імен британських та інших західноєвропейських монархів: королеви *Єлизавета* (а не *Елізабет*), *Анна* (а не *Енн*), *Марія* (а не *Мері*), королі *Вільгельм* (а не *Вільям*), *Карл* (а не *Чарльз*) тощо. Зрідка традиційні ономастичні відповідники зустрічаються в перекладах творів художньої літератури, наприклад ім'я героїні казки Люїса Керолла «*Аліса в Країні Див*», ім'я *Гораціо* в Шекспіровому «Гамлеті». За традицією також

передаються імена відомих діячів історії та культури: ***Вальтер*** *Скотт* (УСЕ, 1147), ***Гораціо*** *Нельсон* тощо.

Коли в англійському тексті використовуються «чужі» для англійської традиції імена (наприклад, італійські), відповідниками можуть ставати форми традиційного відображення в українському перекладі ономастикону цієї «третьої» (напр., італійської) мови. Прикладом можуть бути імена та прізвища головних героїв однієї з найвідоміших трагедій Шекспіра: *Romeo Montague* [ˈmontəgjuː] — *Ромео Монтеккі* і *Juliet Capulet* [ˈkæpjulet] — *Джульєтти Капулетті*. Ім'я національного героя Швейцарії, що в англійському тексті має форму *William Tell*, отримує в перекладі традиційний відповідник — ***Вільгельм*** *Тель*.

Традиційні форми вживаються при відтворенні імен біблійних персонажів: *Isaac — Ісаак, Abraham — Авраам*; іноді за традицією давнозапозичені форми вживаються і щодо відомих постатей світової історії і культури, напр., *Ісаак Ньютон, Авраам Лінкольн*. У практиці новітніх часів такі імена здебільшого відтворюються через транскрипцію: *Isaac Asimov — Айзек Азімов*, *Isaac Stern — Айзек Стерн* (УСЕ, 1187) тощо.

Нерідко традиційні відповідники використовуються при відтворенні імен чи прізвищ слов'янського походження. Наприклад, прізвище відомого мовознавця *Chomsky*, що вимовляється англійцями як [чомскі], в українських текстах традиційно відтворюється з його слов'янського прототипу — Хомський. Імена українців діаспори також здебільшого передаються за допомогою традиційних відповідників: ***John*** *Fizer* — ***Іван*** *Фізер* (Сучасність. — 1991. — № 6. — С. 20), *Constantine Henry Andrusysh**en*** — *Костянтин Генрі Андрусиш**ин***, ***Михайло*** *Найдан* — ***Michael*** *M.Naydan*, ***George*** *Grabowicz* — ***Григорій*** *Грабович,* ***Vera*** *Rich* — ***Віра*** *Річ* тощо. На початку XX ст. застосування традиційних відповідників було більш поширеним. У перевиданому в наш час посібнику Дорошенко Д. «Слов'янський світ у його минулому й сучасному» (Ужгород, 2005) бачимо низку прикладів, що ілюструють відмінний від сучасного підхід не тільки до відтворення слов'янських і неслов'янських антропонімів, але й стосовно деяких топонімів: *… ідеї англійського богослова* ***Івана*** *Віклефа*; *… ректор*

празького університету ***Іван*** *Гус*; *… заложення німецького університету в* ***Липську***.

Р. С. Гіляревський та Б. А Старостін, не даючи спеціального коментаря щодо своїх мотивів, по-різному передають ту саму орфограму, яка виступає в одному випадку прізвищем, а в іншому — особовим іменем. Прізвище *Alexander* [ælig′zɑ:ndə] вони пропонують передавати шляхом транскрипції — *Алегзандер*, а особове ім'я з такою ж вимовою й написанням — традиційним відповідником *Александр*.

Калькування чи часткове калькування — це покомпонентний переклад лексичних, а інколи й морфологічних елементів імен, що мають прозору внутрішню форму. У практиці перекладу цей прийом застосовується доволі рідко, оскільки він суперечить самій природі імені — ідентифікувати об'єкт, а не висловлювати поняття. Однак при відтворенні метафоричних імен історичних осіб, найчастіше монархів та відомих політиків, такий прийом є радше правилом, ніж винятком: *Вільгельм Завойовник* (*William the Conqueror*), *Річард Левове Серце* (*Richard the Lion Heart*), *Іоанн Безземельний* (*John the Lackland*), *Марія Кривава* (*Bloody Mary*), *Залізний Герцог* (*Iron Duke*), *Залізна Леді* (*Iron Lady*) тощо.

Зрідка калькування застосовується в перекладі імен літературних персонажів, наприклад: *Man Friday — П'ятниця* (у книжці Д. Дефо «Пригоди Робінзона Крузо»). Найбільшою мірою це стосується так званих «промовистих» імен, які є засобом характеристики персонажа і виступають передусім як стилістичний прийом, що несе змістову, оцінну, естетичну і т. ін. інформацію; ідентифікаційну функцію вони виконують, так би мовити, «за сумісництвом».

«Нульовий» переклад — безпосереднє залучення до тексту англійської орфограми, тобто збереження латиноалфавітної форми імені без перекладу. Такий спосіб набув значного поширення в Україні протягом останнього десятиліття, зокрема в пресі, на телебаченні, в рекламі тощо. На наш погляд, це негативне явище, яке не має поширюватися на тексти, призначені для широкого загалу. З певним застереженням таке використання можна допустити як додатковий засіб ідентифікації лінгвістичних об'єктів (власних назв, професійних термінів) у

науково-технічному і частково офіційно-діловому мовленні, у довідкових виданнях. Цитування англійського оригіналу має наводитися в дужках поряд з перекладним відповідником.

Як зазначалося, транскрипція — найпоширеніший спосіб передачі імен, що забезпечує впізнаваність і міжмовну ідентифікацію не тільки для фахівців-лінгвістів чи перекладознавців, й для пересічної особи, що володіє принаймні елементарними знаннями відповідних мов. З цим погоджується абсолютна більшість авторів підручників, посібників та наукових публікацій з перекладознавства, а також кодифікатори правописних норм. Однак щодо конкретних механізмів дії транскрипційного підходу суперечки не вщухають уже понад століття. Спробуємо проаналізувати найбільш спірні випадки та запропонувати свої варіанти їх розв'язання.

До найскладніших завдань у відтворенні голосних фонем належить вироблення правил передачі звука [æ], що не має прямих аналогів в українській мові. На слух він нагадує українцям щось середнє між голосними [а] та [е], тому в абсолютній більшості випадків передається однією з цих літер. Донині не вироблено якихось критеріїв застосування кожної з них для тих чи інших позицій чи залежно від якихось інших системних міркувань. У тих випадках, коли іншомовне ім'я не має в українській мові традиційно закріпленої форми запису, вибір між [а] та [е] залежить, як правило, від суб'єктивних уподобань перекладача. У цьому сенсі українська правописна практика мало чим відрізняється від російської, під впливом якої вона формувалася протягом тривалого часу. Становище ускладнюється тим, що деякі імена допускають у мові оригіналу варіантну вимову з уживанням як фонеми [æ], так і [α:], що близька до українського [а], напр., *Adler* ['ædlə], ['α:dlə].

У багатьох випадках вибір на користь [а] відбувається під впливом того, що відповідна морфема (коренева чи афіксальна) в структурі імені має грецьке чи латинське походження або пов'язана з біблійними іменами, тобто літері А в складі морфеми-прототипу відповідає український звук [а]: *Alex* ['æləks] — *Алекс, Adams* ['ædəmz] — *Адамс, Campion* ['kæmpiən] — *Кампіон*.

Чимало імен мають паралельні форми, насамперед у мовній практиці періодичних та окремих книжкових видань: *Clement Attlee* [ˈætli] — *Клемент **А**ттлі* (УСЕ, 1174), *Клемент **А**ттлі* (Дзеркало тижня, 26.07—01.08.2003), *Клемент Еттлі* (День, 31.08.2006); *Sharon* [ˈšæron] *Stone* — *Ш**е**рон Стоун* (УСЕ, 1190), *Ш**е**рон Стоун* (Газета по-українськи, 22.12.2007), *Ш**а**рон Стоун* (Рівне вечірнє, 19.05.2005), *Ш**а**рон Стоун* (Волинь, 21.07.2005). Деякі варіанти фіксуються й довідковими джерелами, наприклад прізвище відомої англійської й новозеландської письменниці *Catherine Mansfield* — *Кетрін М**е**нсфілд* (*М**а**нсфілд*), соліст ансамблю «Роллінґ стоунз» *Мік Джеґґер* (УСЕ, 1076) зустрічається також у формі *Мік Джаґґер* (інтернет-енциклопедія Вікіпедія).

Спосіб відтворення [æ] не залежить також від наголошеності чи ненаголошеності складу, який утворює ця фонема: українські відповідники (**а**, **е**) зустрічаємо як у наголошеній — *Constant Lambert* [ˈlæmbət] — *Лемберт, Blackwood* [ˈblækwud] *Бл**е**квуд*, *Lancaster* [ˈlæŋkəstə] — *Л**а**нкастер*, так і в ненаголошеній позиціях — *Galahad* [ˈgæləhæd] *Галах**а**д*.

Є підстави пропонувати для імен, написання яких не усталилося традицією, пріоритетне уживання української літери **е** як засобу передачі англійської фонеми [æ]. Аргументи на обґрунтування цієї пропозиції такі:

• правописна практика останніх років виявляє більшу схильність до використання саме цієї літери;

• використання **е** сприятиме розподібненню орфограм з фонемою [æ], з одного боку, і фонемами [α:], [^], з іншого, що фонетично ближчі до українського [а], ніж англійське [æ].

Таким чином, у словах, які в аналогічних позиціях сьогодні використовують різні літери для відтворення [æ], слід застосувати уніфікований підхід і вживати всюди літеру **е**.

Слід визнати, що при використанні **е** можуть виникати омонімічні форми з іменами, які в англійській мові мають фонему [e]: *Addison* [ˈædisn] і *Eddison* [ˈedisn]; *Enders* [ˈendəz] і *Anders* [ˈændəz]. Аналіз показує, що при застосуванні в перекладі будь-якої з двох літер (**а** чи **е**) уникнути сплутування неможливо, однак сумарна вірогідність сплутувань при пропонованому нами підході (застосування **е** як основного засобу передачі [æ])

є нижчою в порівнянні з іншими способами передавання цієї фонеми.

Специфічну тенденцію співвідношення транскрибованих і традиційних форм виявляють повні й усічені варіанти імен. Останнім часом в усічених варіантах помітно переважає тенденція використання **e** для відтворення фонеми [æ], згадаймо хоча б відомого американського політика *Ела Ґора* (*Al Gore*) та популярного письменника *Дена Брауна* (*Dan Brown*).

Випадки уживання в складі англійських назв буквосполучення **al** потребують особливої уваги, адже воно досить часто передає звукосполучення [ol] і має відтворюватися згідно з вимовою, напр., ***Sal**isbury* [ˈsolzbəri] — *Солсбері, Robert Altman* [ˈo:ltmən] — *Роберт Олтмен* тощо.

Перекладача не повинні дезорієнтувати окремі випадки написання цього буквосполучення, всупереч вимові, через **a**, напр., *John D**al**ton* [ˈdolt(ə)n] — *Джон Д**аль**тон* (УСЕ, 361), *B**al**timore* [ˈboltimə] — *барон Балтимор*, *засновник Меріленду*. Це рудименти давнішої традиції, коли перевагу надавали графічній, а не звуковій формі.

Фонема [ə:], що не має в українській мові прямого аналога, відтворюється здебільшого із застосуванням транскрипційно-транслітераційного підходу. У більшості випадків вона представлена сполученням англійської літери чи диграфа на позначення голосного плюс **r**, зокрема буквосполученнями **er, ir**, **or**, **ur, yr, aier, ear** і т. ін. Транслітераційний підхід виявляється в тому, що в українському записі використовується літера **р**, хоча в британському стандарті вимови фонеми [r] тут немає; вона притаманна лише американському варіанту. Таким чином, *Shirley* [ˈšə:li] передається як *Шерлі, Murphy* [ˈmə:fi] — *Мерфі, Burns* [ˈbə:nz] — *Бернс, MacDaiermid* [məkˈdə:mid] — *Макдермід*, *Byrd* [bə:d] — *Берд, Hearst* [ˈhə:st] — *Херст* тощо.

Як показують спостереження, найпоширенішим засобом передачі [ə:] є український диграф **ер**. До потенційних винятків з цього правила належать випадки, коли фонема [ə:] перебуває в ініціальній позиції. Тоді перевага може віддаватися не транскрипції, а транслітерації: *Irving* [ˈə:viŋ]— *Ірвінг*, *Keith Urban* — *Кіт Урбан* (Україна молода, 29.11.2007).

Окремо варто спинитися на редукованому голосному [ə], який за своєю фонологічною природою завжди перебуває в слабкій (ненаголошеній) позиції. Він також не має прямого аналога в українській мові. У більшості випадків допоміжним засобом при його передачі є опора на графіку, інакше кажучи, в перекладній формі відтворюється той фонетико-графічний прототип, редукованим виразом якого виступає в кожному конкретному імені англійська фонема [ə]. Напр., у словах *Calgary* [ˈkælgəri], *Galahad* [gæləhæd], *Sugar* [ˈšugə] і т. ін. таким прототипом є англійська **a**, відповідно маємо українське *Калгарі, Галахад, Шуґар*. В іменах *Blackstone* [ˈblækstən], *Reston* [ˈrestən] і т. ін. фонетико-графічним прототипом є **o**, що набуває відображення і в орфограмі перекладу — *Блекстон, Рестон*.

У деяких випадках редукований голосний може в українському перекладі ставати випадним, так як це трапилося, наприклад у формах *Рузвельт* (пор. *Roos**e**velt* [ˈrouzəvelt; ˈru:zəvelt]), *Рокфеллер* (пор. *Rock**e**feller* [ˈrokifelə]). Іноді навпаки, звук, редукований в англійській назві до нуля, отримує відображення в українській орфограмі: *Russel* [ˈrasl] — *Расс**е**л*, *Carson* [ˈkɑ:sn] *Карс**о**н* тощо. В останньому випадку є сенс говорити про вико рисання при відтворення фіналі транслітераційного підходу. Традиційне для українців сприйняття звука й букви як єдиного диференційно-знакового знаряддя позначається на результатах перекладу.

На наш погляд, при відтворенні фонеми [ə] варто враховувати графічні особливості назви в оригіналі. Зокрема це стосується фіналей, оскільки саме тут тенденція відтворювати [ə] з опорою на графіку найбільше усталилася в перекладацькій практиці.

Окрему групу фонем складають дифтонги — тип голосних, якого немає в українській мові. При відтворенні дифтонгів [ai], [oi], [au] особливого різнобою не спостерігаємо — вони передаються через українські **ай**, **ой**, **ау**: *Michael* [ˈmaikl] — *Майкл, Boyle* [ˈboil] — *Бойль, Browning* [ˈbrauniŋ] — *Браунінґ*. Переклад імен з дифтонгом [ei] виявляє дві основні тенденції. Перша, полягає в його передачі українською літерою **е**, тобто у відмові від імітації дифтонгічної природи фонеми в мові оригіналу. Ця тенденція була поширена в минулому і представлена

здебільшого іменами, вимова яких усталилася декілька десятиліть, а іноді й понад століття тому: *Shakespeare* [ˈsheikspiə] — *Ш**е**експір, Bacon* [ˈbeikən] — *Б**е**кон* (УСЕ, 125), *Chamberlain* [ˈtsheimbəlin] — *Ч**е**мберлен, Mark Twain* [ˈtwein] — *Марк Твен, W. Jacobs* [ˈdžeikəbz] — *В. Дж**е**кобс* (Всесвіт. — 1988. — № 10. — С. 102) тощо. Друга тенденція зводиться до імітування дифтонга буквосполукою **ей**: *Вільям Б**ей**сі* (*Basie*) (УСЕ, 124), *Д**ей**від Бекхем* (УСЕ, 125).

Застосування того чи того підходу зумовлене спонтанним суб'єктивним вибором перекладача, радше ніж якимись принциповими міркуваннями. Важко знайти власне лінгвістичні причини, що зумовили розбіжності відтворення дифтонга [ei] в іменах *В. Дж**е**кобс* (Всесвіт. — 1988. — № 10. — С. 102), *Макмаґарт Д**е**від Фр**е**зер* (УСЕ, 758) та *Д**е**від Лодж*, з одного боку, і *Дж**ей**мс Джойс* та *Д**ей**від Бекхем* (УСЕ, 125), з іншого.

У минулому також діяли різні тенденції відтворення фонем цього типу. Наприклад, ім'я класика американської літератури *Mark Twain* з'являлося на обкладинках його українських перекладів у незвичній для нас формі: *Твейн М.* Князь і жебрак (Пер. В. Держирука). — Львів, 1908; *Твейн М.* Подорож капітана Стормфільда на небо (Пер. Ю. Сірий). — К, 1909. Є поодинокі випадки, коли ім'я не транскрибувалося, а транслітерувалося, тому дифтонг [ei] представлений українською літерою **а**, напр., *Baden-Powell* [ˈbeidən…] — *Б**а**ден-Пауелл, Stanley Kramer* [ˈkreimə] — *Стенлі Кр**а**мер*.

При відтворенні імен з дифтонгом [ou] спостерігаємо аналогічні тенденції: з одного боку передача за допомогою українського монофтонга [о], а з іншого — імітація дифтонга буквосполученням **оу**. Першу тенденцію можна також представити як транслітерацію, оскільки орфографічним виразником фонеми [ou] є здебільшого англійська літера **о**, напр., *Aldos* [ˈoldous] *Huxley* — *Олд**о**с Хакслі* (УСЕ, 1330), *Brigit Jones* [ˈdžounz] — *Бріджит Дж**о**нс* (Україна молода. 11.06.2005.), *D. Defoe* [dəˈfou] — *Дефо, Woodrow* [ˈwudrou] *Wilson* — *Вудро Вільсон* (УСЕ, 244), *Jerome K. Jerome* [džəˈroum] — *Джером К. Джером* тощо. Ця тенденція представлена більш давніми орфограмами.

Окремо слід зупинитися на відтворенні дифтонга [ou] наприкінці слова. Тут спостерігаємо помітну орієнтацію на спо-

сіб його графічної передачі в оригіналі. Зокрема, якщо дифтонг передається буквосполукою **ow**, то в перекладі здебільшого маємо **оу**: *Saul Bellow* [belou] — *Сол Беллоу* (УСЕ, 127), *Gwyneth Paltrow — Ґвінет Пелтроу* (УСЕ, 954), *Charles Percy Snow* [ˈsnou] — *Чарлз Персі Сноу, Harriet Beecher Stowe* [ˈstou] — *Гаррієт Бічер Стоу* (УСЕ, 1190). У тих випадках, коли дифтонг представлений буквосполуками **ое**, **оа**, напр., *Edgar Poe, Ivanhoe*, український переклад частіше дає **о**: *Едгар По, Айвенго* тощо. Тут ідеться радше про тенденцію, ніж правило, оскільки мають місце й приклади, що не вкладаються в зазначену вище схему *Alan Sillitoe* [ˈsilitou] — *Алан Сіллітоу, Woodrow* [`wudrou] *Wilson — Вудро Вільсон* (УСЕ, 254), *Marlowe* [ˈmɑ:lou] — *Марло* (УСЕ, 772), *Henry Longfellow* [ˈloŋfelou] — *Генрі Лонгфелло*.

У минулому переважання транслітераційного підходу й хибне прочитання англійських імен спричиняли появу українських форм з імітацією англійського дифтонга [ou] там, де його немає в оригіналі, зокрема в перекладі імені *Bernard Shaw* [ˈšo:], яке під впливом транслітерованої російської форми усталилося в українській мові як *Шоу*. За правилами «харківського» правопису (1928 р.) воно писалося *Шов* (у непрямих відмінках *Шова* і т. ін.). Сьогодні в деяких виданнях бачимо спроби оживити використання елементів цього правопису і, як наслідок, появу таких форм, як *Езра Па**в**нд* (*Ezra Pound*), *Джон **Ов**ен* (*John Owen*), *Роберт Бравнінґ*. Такий підхід не відповідає сучасним тенденціям перекладу імен, і окремі спроби запровадити його в практику словникових видань видаються невиправданими, оскільки створюють передумови для збільшення орфографічної плутанини. Наприклад, в Універсальному словнику-енциклопедії прізвище популярної авторки бестселерів *Джоан Роулінґ* подається з відсиланням до *Ровлінґ Джоан* (УСЕ, 1085), що виступає як основна форма цього імені. Водночас у цьому ж словнику є велика кількість імен, де вживається імітація англійського дифтонга [ou], в окремих випадках навіть там, де інші джерела цього не роблять, напр., *Джон М**оу**зес Браунінґ* (*John Moses Browning*), американський конструктор зброї (УСЕ, 173).

Випадки співіснування ‘дифтонгічної’ і ‘монофтонгічної’ репрезентацій фонеми [ou] спостерігаються як в українській, так і в російській мовах: *Сесіл Джон Роудз* [Rhodes] (*Родс*),

Alexander Pope — Поп (*Поуп*). На обкладинках книжкових видань прізвище автора вказується у формі *К.Дж. Ролінґ* (Гаррі Поттер і таємна кімната / пер. з англ. В. Морозов. — К.: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2002), у довідковому виданні вживаються форми *Роулінґ* і *Ровлінґ*, а в періодиці знаходимо і *Ролінґ* (Книжник review. — 2007. —№ 13—14. — С. 12), і *Роулінг,* і *Ровлінґ*.

Зважаючи на тенденції, наявні в мовній практиці, та правописно-кодифікаційну пріоритетність транскрипційного підходу, найбільш доцільним способом нормативного відтворення англійських дифтонгів [ei], [ou] вважаємо їх орфографічну «імітацію» через українські буквосполучення **ей**, **оу**.

При відтворенні дифтонгів з другим компонентом [ə] у перекладі відбувається своєрідна фонетико-графічна реконструкція англійського **r**, що здебільшого наявне в орфограмі оригіналу, але озвучується тільки в американському варіанті англійської мови, а в британській літературній вимові цілковито редукується і в транскрипції відсутнє. Дифтонги [iə], [eə] здебільшого передаються через українські літери **і**, **е**, тобто шляхом фонетичного наближення українського відповідника до першого (домінантного) дифтонгічного компонента мови оригіналу плюс **р**: напр., *Sears* [ˈsiəz] *Сірз, Sapir* [sə ˈpiə] — *Сепір, Baring* [beəriŋ] *Берінг* тощо.

Фонема [uə] відтворюється або шляхом імітації дифтонга в українській мові плюс **р**: *Poor* [ˈpuə] — *Пуер*, *Doer* [ˈduə] — *Дуер, Cruel* [ˈkruə] — *Круел*, *Tour* [ˈtuə]— *Туер*, або за допомогою літери **у**, напр., *Missouri* [miˈzuəri] — *Міссурі*, *Highmoor* [ˈhaimuə] — *Хаймур, Mour* [ˈmuə] — *Мур*.

Фонетико-орфографічне спрощення не відбувається, як правило, з англійськими трифтонгами [aiə], [auə], [oiə]. Якщо до буквосполучення, яким передається дифтонг, входить літера **r**, то вона відображається і в українській формі: *Flier* [ˈflaiə] — *Флаєр, Liar* [ˈlaiə] — *Лаєр, Dire* [ˈdaiə] — *Даєр*, *Powell* [ˈpauəl] — *Пауелл, Flourmill* [ˈflauəmil] — *Флауермілл, Voyager* [ˈvoiədžə] — *Вояджер*.

(Продовження — у наступному номері).

Богдан Ажнюк

АНГЛІЙСЬКІ ІМЕНА УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ. II

Відтворення приголосних

Значні розбіжності при відтворенні певних типів імен виникають через те, що в англійській мові немало випадків, коли окремі приголосні, наявні в письмовій формі імені, не озвучуються при вимові, а отже відсутні й у транскрибованій формі назви. Саме вона є вирішальним орієнтиром при транскрипційному підході; особливе значення має те, що здебільшого її подають словники та довідники, оскільки в іменах традиція вимови часто суперечить правилам та орфографічним стереотипам. Іноді в імені можуть зникати й дві приголосні, наприклад: *Shirley Chis**h**ol**m*** [ˈtšizəm].

Найрегулярнішою «німою» позицією є буквосполучення **kn**, яке завжди вимовляється як [n]: *Knife — Найф*, *Knox* [noks] — *Нокс*, *Kneller — Неллер* тощо. Так само у складі буквосполучення **gn** не вимовляється літера **g**, наприклад: *Gnat* [ˈnæt] — *Нет*, *Gnome* [ˈnoum] — *Ноум*, *Gnash* [ˈnæš] — *Неш*. Оскільки провідним принципом транскодування ономастичних одиниць є транслітерація, то, за правилами, «німі» приголосні в українському перекладі не мали б відображатися. Щодо наведених вище буквосполучень **kn**, **gn** це правило діє загалом безвідмовно.

Чимало прикладів, коли «зникає» у вимові літера **l**, наприклад: *Polk* ['pouk], *Holmes* ['houmz], *Lincoln* ['linkən]. Однак щодо цієї літери транслітераційний підхід часто бере гору над транскрипційним, особливо в іменах, що ввійшли в українську писемну традицію багато десятиліть тому. Так, усупереч вимові, але відповідно до написання маємо широко відомі імена *Лінкольн* і *Холмс*.

За нашими спостереженнями, в українській перекладацькій практиці існує тенденція зберігати в складі власних імен «німі» приголосні (за винятком ініціальних буквосполучень **kn**, **gn**): *Alexander Cam**p**bell* ['kæmbl] *Александер Кем**п**белл*, хоча в багатьох інших випадках спостерігається й суто транскрипційний підхід, наприклад, *Thomas Carlisle — Томас Карлайл*.

У деяких випадках ідентичні прізвища, що належать різним носіям, усталюються й кодифікуються в мові перекладу в різному вигляді, наприклад: англійський поет *Charles Lamb* ['læm] — *Чарлз Лем* і американський фізик, нобелівський лауреат 1955 р. *Willis Eugene Lamb* ['læm] — *Віллис Юджин Лем**б*** (Ермолович. Д. И. Англо-русский словарь персоналий. — М., 2000. — С. 190; далі — Ермолович). Таку практику важко назвати виправданою, оскільки вона є джерелом потенційної плутанини не тільки щодо зазначених вище осіб, але й через можливий вплив на подальше відтворення подібних імен.

Деякі коливання щодо озвучення тих чи тих літер у фонетичній формі імені спостерігаються в самій англійській мові, наприклад, *Hampden* ['hæmpden], ['hæmden] (Jones D. Everyman's English Pronouncing Dictionary. — L., 1958. — С. 216; далі — Jones). У Словнику англійської мови й культури Лонгмена вимову аналогічного оніма *Hampden* ['hæmden] подано без факультативного [p] (Longman Dictionary of English Language and Culture. — Harlow, England, 1999. — С. 596; далі — LDELC). У такому разі цілком виправданим є збереження відповідної літери в перекладі: *Джон Гем**п**ден* (Дзеркало тижня, 27.07-02.08.2002).

Окремої згадки заслуговує англійська літера **h** у складі досить поширеної ономастичної фіналі **-ham**. Здебільшого в мові-джерелі **h** не вимовляється: *Wigham* ['wigəm] (Jones, 521), *Fulham* ['fuləm] (LDELC, 530), *Buckingham* ['b^kiŋəm]

(Jones, 61). Практика перекладу не одностайна щодо відтворення цієї орфограми. Цілий ряд імен та прізвищ зберігає англійське **h** чи то у вигляді українського **х** (під впливом російської практики), чи (рідше) як **г**, наприклад: *Fulham* ['fuləm] (LDELC, 530) — *Фул**х**ем*, *David Beckham* ['bekəm] (LDELC, 98) — *Дейвід Бек**х**ем* (Універсальний словник-енциклопедія. — К., 2006. — С. 125; далі — УСЕ), *Девід Бекгем* (Голос України, 05.01.07), *Бекгем* (Львівська газета, 19.02.2007).

Ім'я *Graham* може виступати в ролі як власного імені, так і прізвища. Хоча, на наш погляд, немає підстав орфографічно розрізняти в перекладі ці категорійні відмінності, проте на практиці така тенденція помітна. Особове ім'я *Graham*, як правило, передається як *Грем*: англійський письменник *Грем Грін* (Література Англії XX ст. / За ред К. О. Шахової. — К., 1993. — С. 176; далі — ЛА), *Ґрем Ґрін* (УСЕ, 355); американський фізик, винахідник телефона *Александр Ґ**ре**м Белл* (УСЕ, 127). Зрідка трапляється сьогодні застаріла форма *Грехем Грін* (Слово просвіти, 23-29.08.2007). На противагу імені, в перекладі прізвища американської балерини *Martha Graham* збережено «німе» **h** — *Марта Ґ**рех**ем* (УСЕ, 355). В окремих випадках словники подають і дублетні форми: *Бернхем* (*Бернем*) [Burnham] (УСЕ, 138). На наш погляд, доцільно запровадити уніфікований підхід до прізвищ та імен, дотримуючись в обох випадках суто транскрипційного відтворення: *Graham — Ґ**рем***, *Wigham — Віґем*, *Fulham — Фулем*, *Burnham — Бернем* тощо.

Є деякі розходження у відтворенні літери **g**, що може передавати не тільки [g], а й [dž]. Це залежить і від її позиції в слові, і від особливостей традиції щодо вимови певного імені. Наприклад, у прізвищі *Singer* вона вимовляється як [g], а в складі багатьох інших прізвищ фіналь **-inger**, вимовляється то як [dž]: *Kissinger* ['kisindžə], *Salinger* ['sælndžə] — *Селинджер*, то як [g]: *Kim Basinger* ['beisiŋə]. В інтернет-енциклопедії Вікіпедія поряд із транскрипцією прізвища *Basinger* ['beisiŋə] подається примітка про те, що його часто вимовляють помилково як ['beisindžə]. Не випадково в українських ЗМІ (так само, як і в російських) ім'я голлівудської кінозірки зустрічається в двох варіантах: *Бесінгер* і *Бесінджер*. Основною причиною виникнення хибної української та російської орфограм є аналогія з

іншими відомими прізвищами, що мають фіналь **-inger**, а саме, *Кіссінджер*, *Селлінджер*. Оскільки хибні прочитання таких прізвищ можливі й у мові оригіналу, то в подібних випадках перекладач має покладатися не на правила чи інтуїцію, а на відомості, отримані з надійних довідкових джерел.

По-різному передається **g** у складі географічної назви *Вірґінія* (УСЕ, 1281) та власного імені *Вірджинія*, що мають в англійській мові тотожну форму і звучання: *Virginia* [və′džiniə]. Однак у цьому разі причини розходження дещо інші: тривалий час переважним способом передачі географічних назв була не транскрипція, а транслітерація, що має менш поширена в практиці перекладу особових імен.

Специфічну функцію має буквосполучення **gh**, що найчастіше не вимовляється, але справляє вплив на вимову попереднього голосного: *Borough* [′b^rə], *Night* [′nait]. На початку слова цей диграф здебільшого вимовляється і позначає [g] — *Ghost* [goust], в окремих випадках всередині слова може читатися як [h]: *Callaghan James* [′kæləhən].

Не мають близьких фонетичних відповідників в українській мові фонеми [θ], [ð], які представлені одним диграфом **th** і подібні за місцем творення, але протистоять за ознакою «глухість — дзвінкість». Зазвичай вони передаються відповідно глухим [т] і дзвінким [з] рідше буквами **д** чи **т**, наприклад: *Thackeray* [′θækəri] — ***Т**екерей*, *Thatcher* — [′θæchə] ***Т**етчер*, *Wordsworth* [′wə:dzwə:θ] *Вордсвор**т***, Rutherford [′r^ðəfəd] *Ре**з**ерфорд*, *D. Blathers — Д. Бле**д**ерз*, *Donald Sutherland* [′s^ðəlend] — *Дональд Са**з**ерленд*, *Merryweather — Мерріве**д**ер*.

У минулому, ймовірно під впливом переважання транслітераційних тенденцій при відтворенні онімів, фонема [ð] передавалася через літеру **т**, тобто так само, як її глухий корелят [θ], наприклад: *Sotheby* [′s^ðbi], [′soðbi] (Jones, 438) — *Со**т**бі*, *Southey* [′sauði], [′s^ði] (Jones, 438) — *Сау**т**і*. Сучасна видавнича й перекладацька практика виявляє схильність до передавання [ð] через **з**: *Резерфорд* [Rutherford] (УСЕ, 1050), *Джон Веддінгтон-Фезер* (*John Waddington-Feather*) (Всесвіт. — 2007. — № 7-8. — С. 106) тощо. На наш погляд, рекомендованими нормативним способом передавання фонеми [θ] має бути українське **т**, а фонеми [ð] — українське **з**. Такого погляду дотри-

мується А. Ґ. Ґудманян (Ґудманян А. Ґ. Чужомовна пропріальна лексика у фонографічній системі української мови. У трьох кн. — Ужгород, 1999. — Кн. 2. — С. 60).

Через тривалу відсутність в українській правописній практиці літери **ґ**, вилученої з ідеологічних міркувань у 1933 р., виникла значна плутанина з передачею англійських фонем [g] та [h]. Цілком логічним способом відтворення [g] було б використання української літери **ґ**, адже для слів з англійським [h] природно застосовувати літеру **г**. Однак через тривалу відсутність в українському алфавіті літери **ґ** та потужний вплив російськомовних зразків літера **ґ** тільки починає активно вживатися у складі іншомовних імен. Давніше засвоєні ономастичні орфограми за традицією пишуться через **г** навіть у тих виданнях, які загалом застосовують літеру **ґ**: *Ірвінг Шоу* (УСЕ, 1405), *Ірвінг Стоун* (УСЕ, 1190), пор. *Вашинґтон* (УСЕ, 204).

Оскільки літера **г** масово використовувалася для передачі [g], то в ужитку усталилося чимало власних назв, де відповідником англійського [h] виступає **х**: *Холмс* (*Holmes*), *Хілтон* (*Hilton*), *Харді* (*Hardy*), *Харрісон* (*Harrison*) тощо. Це спричинено імітуванням російських зразків. У тих випадках, де російська мова спорадично застосовує **г**, цю літеру вживали й в українській назві навіть за радянських часів: *Гамлет* (*Hamlet*), *Робін Гуд* (*Robin Hood*), *Говард* (*Howard*), *Герберт* (*Herbert*).

У російській мові чимало прикладів співіснування орфограм того самого прізвища з різним способом передачі [h]: *Benjamin Harrison — **Г**аррисон*, 23-й президент США (Ермолович, 155), пор. *George Harrison — **Х**аррисон*, учасник ансамблю «Бітлз» (Ермолович, 155). Англійсько-російський словник персоналій подає єдину форму прізвища англійського державного діяча *John Hampden — Джон Хэмпден* (Ермолович, 152), тоді як інтернет-довідник «Российский Энциклопедический словарь» подає два варіанти ***Г**е́мпден*, ***Х**емпден*, причому на першому місці форму ***Г**е́мпден* (*Hampden*).

Непослідовність та брак уніфікації щодо відтворення **g** та **h** особливо помітні в енциклопедичних та довідкових виданнях, де спосіб подання назви віддзеркалює уподобання чи стереотипи авторів відповідних матеріалів. Так, в УСЕ ряд прізвищ, що усталилися в радянські часи з літерою **х**, подаються

з відсиланням до їхньої «виправленої» форми з **г**, зокрема: *Харді — Гарді* (УСЕ, 1332), *Гічкок — Хічкок* (УСЕ, 305), *Уорхол — Ворхол* (УСЕ, 1285). У деяких випадках при поданні дублетних варіантів імені першою вказується «нереформована» форма, наприклад, *Ховард* (*Говард*) *Картер* (УСЕ, 580).

Поряд із цим у словнику багато імен з уживанням **х** на місці англійського [h]: *Ріта* ***Х****ейворт* [Hayworth] (УСЕ, 1336), *Джеймс* ***Х****едлі Чейз* (УСЕ, 1371), *Вільям Рендолф Херст* [Hearst] (УСЕ, 1338), *Ернест* ***Х****емінгуей* (УСЕ, 1337). Вистачає розбіжностей і між книжковими виданнями та періодикою: *Олдос Хакслі* [Huxley] (УСЕ, 1330), пор. *Ол. Гакслі* (Всесвіт. — 1994. — № 5-6. — С. 64).

Позбутися нинішнього різнобою й плутанини можна тільки запровадивши послідовну передачу [g] українським — **ґ**, а [h] — українським **г**, за винятком незначної частини слів, що вже усталилися в мовній практиці з традиційною орфографією. Їх перелік має бути затверджено правописною комісією.

Вплив російської мови відчутно позначився й на практиці відтворення фонеми [w]. У російській транскрипційній традиції для її передачі широко застосовувалась і частково застосовується досі літера **у**. Чимало власних назв із використанням **у** на місці англійського [w] стали частиною української правописної практики і традиції: *Герберт* ***У****еллс* (ЛА, 3), *К.* ***У****їлсон* (Українська літературна енциклопедія. — Т. 1-3. — К., 1995. — Т. І. — С. 59; далі — УЛЕ), *Джон* ***У****ейн* (ЛА, 306), *Дж.* ***Ору****елл* (ЛА, 3, 53), *Ерскін Колдуелл* (Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник. — Т. 1. — Тернопіль: Богдан, 2005. — С. 771; далі — ЗП), *Джеймс Болдуїн* (*Baldwin*) (ЗП, 158).

Як відомо, фонетична природа та функції української фонеми [в] і російської фонеми [в] нетотожні. На відміну від російського корелята, українська губна сонорна фонема [в] ніколи не переходить у [ф]. На початку слова перед приголосним, усередині після голосного перед приголосним, а також у кінці слова її алофоном стає нескладовий голосний [ў]. Не випадково орфоепічне чергування прийменників **у**/**в** та чергування відповідних фонем на початку слів є регулярною фонетичною рисою української мови, кодифікованою правописом. Отже, українське **в** може в абсолютній більшості позицій бути повноцінним орфографічним замінником англійського [w].

У чинному правописі зазначено, що «англійське **w** у власних назвах передається звичайно через **в** ..., але за традицією Уайльд, Уеллс, Уельс, Уолл-Стрит, Голсуорсі. Хемінгуей та ін.» (Український правопис. — К.: Наукова думка, 1993. — С. 97; далі — УП). Однак у практиці деяких періодичних та книжкових видань ці традиційні назви нерідко подаються в орфографічно «реформованому» вигляді: *О. Вайлд* (Стріха М. В. Український художній переклад між літературою і націєтворенням. — К.: Факт — Наш час, 2006. — С. 300; далі — Стріха), *Оскар Вайлд* (ЗП, 225), *Дж. Орвелл* (Всесвіт. — 1991. — № 1. — С. 76), *Волт Вітмен* (Стріха, 304). Чимало подібних випадків трапляється в Універсальному словнику-енциклопедії. Основною формою імені, при якій подається тлумачення назви, виступає орфограма з **в**, наприклад: *Уеллс — Веллз Герберт Джордж* (УСЕ, 1273), *Уорхол — Ворхол* (УСЕ, 1285), щоправда подаються як довідкові й традиційні форми. Деякі імена подаються без покликання на традиційну форму: *Роквелл Кент* (УСЕ, 595). В окремих випадках зазначений словник фіксує традиційну, «стару» форму імені, у якій **w** передається через **у**: *Джордж Оруелл* (УСЕ, 922).

Щоб запобігти подальшому наростанню орфографічної варіантності, варто запровадити літеру **в** як єдиний засіб передачі фонеми [w], за винятком обмеженого кола слів з усталеною традицією, перелік яких затверджує правописна комісія.

Палаталізація приголосних

Значні розбіжності спостерігаються щодо вживання чи не вживання м'якого знака при передачі англійського **l**. В українському правописі це питання належним чином не врегульоване, зазначено тільки, що вживання твердого чи м'якого **л** залежить від того «як узвичаєне те чи інше слово в українській мові» (УП, 98). Практика показує, що такої узвичаєності немає навіть серед назв, які досить тривалий час уживаються в українській мові, не кажучи вже про ті, які стають об'єктом перекладу вперше. Проаналізуємо сучасну ситуацію у цій ділянці правописної практики.

Мінливість підходів добре ілюструє Універсальний словник-енциклопедія. З одного боку, його редактори й упорядники начебто схильні відмовитися від палаталізованого пред-

ставлення **l** навіть в іменах, усталених у нашій орфографічній практиці; на це вказує, зокрема, ремарка до статті про відомого англійського фізика: *Джоуль* [*Joule* правильна вимова: *Джоул*] (УСЕ, 389), а також орфографія таких імен, як *Чар**лз** Рей* (УСЕ, 1369), *Чарлз Чаплін* (УСЕ, 1368), *Ал**ф**ред Хічкок* (УСЕ, 1340), *Семю**е**л Бекетт* (*Becket*) (УСЕ, 125), *Вільям Рендо**л**ф Херст* (УСЕ, 1338), *Арчиба**л**д Джозеф Кронін* (ЗП, 800).

З іншого боку, є аналогічні назви, що подаються з м'яким знаком: *Кольт* (УСЕ, 637). Іноді словник фіксує варіантні форми, при цьому палаталізований варіант може подаватися як основний: *Дойль* (*Дойл; Doyle*) *Артур Конан* (УСЕ, 404). Так само подано ім'я відомого автора детективів і в Українській літературній енциклопедії: *Дойль* (*Дойл; Doyle*) *Артур Конан* (УЛЕ, II, 84). Монографічна праця «Література Англії XX ст.» (за ред К. О. Шахової) подає як непалаталізовані: *Чар**л**з Діккенс* (ЛА, 351, 324), *Малко**л**м Бредбері* (ЛА, 340), *Мюріе**л** Спарк* (ЛА, 289), *Чар**л**з Персі Сноу* (ЛА, 224), так і палаталізовані форми: *Вал**ь**тер Скотт* (ЛА, 75), *Кромве**ль*** (ЛА, 105), *герцог Норфо**ль**к* (ЛА, 99).

Палаталізовані варіанти є здебільшого давнішими, у їхньому складі переважають елементи транслітерації: порівняймо, наприклад, назву роману Дж. Фаулза «***Деніел** Мартін*» (ЛА, 341) та ім'я ***Даніель** Дефо* (ЗП, 522).

Різні друковані видання неоднаково подають ім'я відомої англійської письменниці: *Вірджінія Вулф* (ЛА, 3; УЛЕ, I, 365; УСЕ, 273; Стріха, 205; Ермолович, 308) і *Вірджинія Вульф* (УСЕ, 291). Є випадки одностайного вживання палаталізованого варіанта, наприклад, в імені голлівудської кінозірки *Ні**коль** Кідман*. На наш погляд, це зумовлено тим, що більшість авторів відчуває аналогію з подібними іменами французького походження, де традиційно переважає м'який варіант **л**, наприклад, *Мішель*, *Габріель* тощо. Надалі варто кодифікувати цілком виразну тенденцію до вживання непалаталізованих форм, за незначним винятком слів, усталених традицією.

Подвоєння приголосних

Не до кінця врегульоване й питання, як передавати в перекладі подвоєння приголосних. У правописі сказано, що в географічних, особових та інших власних назвах подвоєні при-

голосні зберігаються, проте насправді цього положення не завжди дотримувалися послідовно. Для обговорення проблеми подвоєнь у перекладі важливе те, що в українській і в англійській мовах це явище має різну природу й різні орфографічно-орфоепічні втілення. В українській мові подвоєння вказує на фонетичну тривалість приголосного й здебільшого відбувається на морфемному шві, тоді як в англійській мові природа подвоєнь інша: вони переважно є орфографічним інструментом, що визначає закритість складу і впливає на вимову відповідного голосного, а фонетична тривалість самого приголосного, переданого подвоєнням літер, не змінюється.

Показові з цього погляду регулярні подвоєння, що виникають при утворенні деяких граматичних форм, як-от при додаванні суфіксів **-ing**, **-ed** до основи дієслівних форм: *pin — pi**nn**ing*, *pi**nn**ed; quit — qui**tt**ing*, *qui**tt**ed* тощо. У тому, що ніякого впливу на фонетичну якість приголосних звуків подвоєння літер не справляє, легко переконатися, звернувшись до будь-якого словника, де наведено транскрипцію. Тому, в деяких публікаціях запропоновано поширити на власні назви правило неподвоєння, що переважає серед апелятивів (Пономарів О. Д. Пропозиції до нової редакції «Українського правопису» // Український правопис: так і ні. — К., 1997. — С. 80). Підставою для такого підходу є те, що в англійській мові подвоєння не вказує на тривалість звучання приголосної фонеми, а «є засобом позначення короткості голосного» (Зорівчак Р. П., Медвідь О. С., Теплий І. М., Бреславська О. С. Правопис слів іншомовного походження // Український правопис: так і ні. — К., 1997. — С. 137). Погоджуючись загалом з цією тезою, хочемо звернути увагу на одну важливу обставину, що відрізняє пропріальні назви від апелятивів.

Загальні назви мають лексичне значення. На відміну від них, власні назви лексичного значення позбавлені, вони виконують тільки ідентифікаційну функцію. У письмовій формі мови важливу роль у ідентифікації об’єктів зберігає орфографія. Навіть у тому разі, коли подвоєння в складі англійської власної назви суто традиційне і не впливає на вимову будь-яких звуків, воно служить засобом індивідуалізації форми імені, тому є комунікативно релевантним для англійської мови. Для україн-

ської мови релевантність англійських подвоєнь істотно нижча, оскільки при переведенні в українську графіку з'являються й інші фактори, що сприяють сплутуванню українського відповідника з декількома можливими прототипами. Зрозуміло, що збереження подвоєння не є кардинальним засобом уникнення омонімії перекладних форм, але воно суттєво понижує її рівень. Оскільки в українській правописній традиції тенденція до збереження подвоєнь у власних назвах є досить вкоріненою і стійкою, а то вагомих підстав її ламати немає: *Джонні Депп* (*Depp*) (УСЕ, 380), *Чак Беррі* (*Berry*) (УСЕ, 138). Сучасна практика тяжіє до відтворення подвоєних літер в усіх позиціях: на початку слова — *Ллойд*, всередині — *М. Джеґґер*, *Беррі* та наприкінці — *Ґреґорі Орр*, *Депп*.

Спостерігається певний зв'язок між використанням м'якого знака і подвоєнням **л**; вони, як правило, взаємно виключають одне одного, наприклад, *J. Pullman — Джордж Пуль**м**ан*, *Baskerville — Баскерві**ль***, пор. *Джеймс Сміт Макдоннел**л*** (*McDonnell*) (УСЕ, 576), *Александр Ґрем Бел**л*** (УСЕ, 127), *Льюїс Керро**л**л* (ЗП, 738), *Колдуе**л**л Ерскін* (ЗП, 771), *Бо**л**л Дж*. (Задушлива ніч / Пер. В. Хижняк. — К.: Дніпро, 1969. — 149 с.), *Орве**л**л Дж*. (Всесвіт. — 1991. — № 1. — С. 76; Всесвіт. — 1988. — № 4. — С. 130), *Бі**л**л Томпсон* (Всесвіт. — 2007. — № 7-8. — С. 123). Тому видається дещо штучним подвоєння прикінцевого **л** в традиційно усталених формах з м'яким знаком на зразок *Черчілль* (УСЕ, 1376), *Вінстон Черчілль* (Дзеркало тижня, 26.07-01.08.2003).

Окремо слід розглянути слова, в яких є більше, ніж одне подвоєння. У минулому правописна практика тяжіла до збереження тільки однієї пари подвоєних літер. Останнім часом спостерігається виразна тенденція до збереження більше, ніж одного подвоєння: *Теннессі* (*Tennessee*) *Уільямс* (УСЕ, 1227), *Т. Смоллетт* (УЛЕ, І, 58), *Тобаяс Джордж Смоллетт* (*Smollett*) (УСЕ, 1155), *Кіркконнелл* (АУП, 632), *Льюїс Керролл* (ЗП, 738), хоча зустрічається і *Льюїс Керолл* (Книжник review. — 2007. — № 13-14. — С. 12).

Цілком виправданою видається відмова від уживання подвоєння **кк** у тих випадках, коли в оригіналі маємо диграф **ck**,

що за своєю суттю є аналогом таких буквосполучень, як **ch**, **sh**, **th**. Такий підхід практикується в УСЕ. Це чи не єдина з багатьох правописних інновацій, яка видається нам слушною в цьому, безперечно, цікавому й потрібному виданні. Прізвище класика англійської літератури (*Thackeray*), що раніше писалося з подвоєнням — *Теккерей У.-М. Теккерей* (Українська радянська енциклопедія. — Т. ІІ. — К., 1978. — С. 170), — подається в УСЕ в такому вигляді: *Теккерей Вільям* → *Текерей* (УСЕ, 1223). Щоправда, прізвище іншого класика — *Чарлз Діккенс* (УСЕ, 398) — аналогічного редагування в цьому виданні не зазнало. В інших відомих нам виданнях переважає традиційний запис, наприклад, *Чарльз Дік**к**енс* (Стріха, 300), хоча трапляється й *Дик**е**нс* (Критика. — 2007. — № 9. — С. 19).

Іншого погляду щодо передавання англійського **ck** дотримується А. Ґ. Ґудманян: «Незважаючи на те, що українські перекладачі надають перевагу передачі диграфу **ck** через українську літеру **к**, гадаємо, диграф **ck** бажано передавати українським подвоєним **кк**. У такий спосіб відтворюється англійська вимова слів і зберігається їхній графічний вигляд в оригіналі» (Ґудманян, кн. 2, 169). На підтримку своєї позиції автор наводить ім'я дівчинки *Беккі* з «Пригод Тома Соєра» (*Becky*). Однак якщо поширити цей принцип на решту імен, то з подвоєнням доведеться писати й **Джекк* (*Jack*), **Джеккі* (*Jackie*), **Чакк* (*Chuck*), **Дікк* (*Dick*), а також **Джекксон* (*Jackson*), **Дікксон*, (*Dickson*), **Буккінгем* (*Buckingham*) тощо.

Передавати англійське **ck** українським подвоєнням **кк** слід, на наш погляд, у єдиному випадку: коли ця орфограма зустрічається на морфемному шві в іменах шотландського походження, першим компонентом яких є **Mac-** (**Mc-**), а наступна частина імені починається на **k**: *Маккензі*, *Маккінлі*, *Маккенна* тощо.

Підсумовуючи наслідки аналізу дуже строкатої й неоднорідної практики перекладу власних назв, яку спостерігаємо в сучасній українській мові, зазначимо, що вона потребує негайного втручання з боку органів, уповноважених державою здійснювати мовне планування у сфері правопису. У своїй роботі кодифікатори відповідних норм повинні рахуватися не тільки з потребою уніфікації конкретних способів відтворення тих чи тих орфограм, але й з наявністю певних об'єктивних тенден-

цій у перекладацькій практиці, зі специфікою ініціальної та фінальної позицій фонеми чи морфеми у складі імені, з належністю імені до певної ономастичної категорії чи підкатегорії, а також із жанровими особливостями тексту, в складі якого вживається відповідна власна назва.